

НАЦІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВ СХІДНОЇ ЄВРОПИ

Юрій Крамар (Луцьк)

Політика польської адміністрації щодо національних меншин на Волині у міжвоєнний період

Національне питання в політиці будь-якої держави займає одне з чільних місць. Воно набуває особливої актуальності в тих країнах, які є неоднорідними за своїм національним складом. Саме такою була Друга Річ Посполита. Відроджена 1918 р. Польська держава мала досить значний відсоток громадян непольського походження. Національні меншини склали близько третини усіх жителів країни. Найчисельнішою групою серед них були українці, які населяли переважно південно-східні регіони держави.

З часу приєднання земель Західної України національна проблема стала для Польщі однією з найскладніших. Від методу її розв'язання залежала подальша доля самої Польської держави та збереження її територіальної інтегральності. З огляду на внутрішньо- і зовнішньополітичні чинники національне питання набувало особливої гостроти і займало чільне місце в ідеології всіх польських політичних партій та організацій 20–30-х рр. ХХ ст.

Ще задовго до здобуття незалежності в Польщі були розроблені дві основні концепції національної політики. Перша з них, сформульована народовими демократами, передбачала, що всі непольські нації повинні бути підпорядковані політичній, культурній і економічній домінації поляків. На практиці це означало втілення в життя тих засад, які базували-

ся на переконанні, що єдиною офіційною мовою є лише польська мова, єдиною державною школою – лише школа з польською мовою викладання тощо¹.

У перші роки існування незалежної Польської держави проблема національних меншин розглядалася лише з огляду на її зовнішньо-політичний аспект і на проблему східних кордонів. Польський уряд взяв на себе міжнародні зобов'язання щодо охорони прав непольських народів. Гарантії прав національних меншин згодом були підтверджені Конституцією 1921 р.²

Однак реальні кроки польського уряду стосовно забезпечення прав національних меншин були далекі від декларованих. Постанови Конституції втілювались у життя надто повільно, міжнародними зобов'язаннями Польща фактично нехтувала, вважаючи, що вони носять однобокий характер і нав'язані їй західними державами³. А тому немає нічого дивного, що гасло оздоровлення стосунків у міжнаціональній сфері стало складовою частиною звинувачення, висунутого опозицією на адресу системи парламентської демократії, привівши до травневого перевороту 1926 року⁴.

Своєю головною метою табір «санації» на чолі з Юзефом Пілсудським проголосив оновлення усіх сфер соціально-політичного життя країни. Уряд оголосив і про зміну політики стосовно національних меншин. Кардинальною метою національної політики Польщі пілсудчики проголошували стабілізацію і зміцнення польської державності⁵. Її можна було досягти шляхом задоволення потреб та інтересів не лише пануючої нації, а й національних меншин, у тому числі українців. Програма пілсудчиків у національному питанні мала на меті замінити скомпрометовану ендецьку політику примусової денационалізації непольського населення програмою державної асиміляції. Її суть полягала в тому, щоб шляхом певних поступок добитися лояльного ставлення пред-

¹ *Bartoszewicz J. Znaczenie polityczne kresów wschodnich dla Polski. – Warszawa, 1924. – S. 32.*

² *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. – Lwów; Warszawa, 1927. – S. 113–119.*

³ *Stępień S. Położenie prawno-polityczne mniejszości ukraińskiej w Drugiej Rzeczypospolitej // Rocznik Historyczno-Archiwalny. – 1989. – T. III. – S. 225–240.*

⁴ *Hass L. Liberalowie, izoterycy, piłsudczycy. Z dziejów polityki w Polsce w latach 1924–1928 // Dzieje Najnowsze. – 1974. – Z. 3. – S. 70–83.*

⁵ *Paruch W. Koncepcja konsolidacji państwowej. Mniejszości narodowe w myśli politycznej obozu piłsudczykowskiego w latach 1926–1935 // Mniejszości narodowe w polskiej myśli politycznej XX wieku. – Lublin, 1992. – S. 145.*

ставників національних меншин до Польської держави. Запропонована санацією національна програма передбачала толерантнішу мовну, релігійну й освітню політику, допускала неполяків на окремі державні і самоврядні посади.

Слід відмітити, що, незважаючи на розбіжності у методах реалізації національної політики, пілсудчики і народові демократи залишалися солідарними у визначенні головної мети – зміцнення польської державності на східних землях та їх якнайшвидша інтеграція в політичну і соціально-економічну систему Речі Посполитої.

Уособленням нового підходу уряду до проблеми міжнаціональних стосунків загалом і до українського питання зокрема стало призначення на посаду волинського воєводи у червні 1928 р. Г. Юзевського. Стратегічною метою його так званої «волинської програми» проголошувалася тісна інтеграція краю до складу Речі Посполитої, а також залучення громадян непольської національності до державотворчої праці. Це було завдання не з легких. Серед східних воєводств Речі Посполитої Волинь відзначалася особливою специфікою політичних, національних і міжконфесійних стосунків.

На початку 20-х рр. тут проживали представники близько 34 націй і народностей⁶. Переважну більшість мешканців воєводства, за даними перепису 1921 р., склали українці. З-поміж 1 437 907 мешканців Волині їх налічувалося 983 596 осіб, або 68% усіх жителів. Другу за чисельністю національну групу становили поляки – 240 922 осіб (16,7% жителів)⁷. Поряд з поляками і українцями помітне місце у національній структурі Волині займали євреї, а також чеські й німецькі колоністи. Однак визначальною в укладі національних стосунків на Волині була позиція українців, які склали більшість мешканців воєводства щодо інших меншин, у тому числі й до поляків як до нації державної. Власне Г. Юзевський й виходив з цих позицій при визначенні засад «волинської політики».

Підкреслюючи домінуючу роль поляків і українців у реалізації «волинської програми», Г. Юзевський не міг не визначити своєї позиції і щодо інших національних меншин, які проживали на терені Волині у

⁶ Województwo Wołyńskie. Referat specjalny. – Warszawa, Luty 1936 r. (Archiwum Akt Nowych, Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, Urząd Wojewódzki Wołyński (dali – AAN, MSW, UWW), sygn. mikrof. 1800/1).

⁷ Pierwszy powszechny spis ludności z dnia 30 września 1921 r. Mieszkania. Ludność. Stosunki zawodowe. – T. XXIII: Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1926. – S. 62.

міжвоєнний період. У своїй оцінці воєвода виходив передовсім з того, чи відповідали інтереси тієї чи іншої національної групи його політичній концепції.

На початку 30-х рр. найчисельнішою (після поляків і українців) національною групою на Волині були євреї. За даними перепису 1931 р., їх на терені воєводства проживало 205 545 осіб, або приблизно 10% загальної кількості жителів воєводства⁸. Більшість з них мешкало в містах. Якщо взяти до уваги те, що населення міст Волинського воєводства у 1931 р. складало 253 тис. осіб, то 50%, або 124 тис. з них, були євреями⁹. Найбільше їх проживало в містах і містечках Рівненського (37 454), Луцького (34 142), Ковельського (26 476), Дубнівського (17 530), Кременецького (18 679) і Володимирського повітів (10 787). Волинські євреї відігравали домінуючу роль у торгівлі, у промисловому і дрібному виробництві.

Єврейська громада на Волині була замкнутою національною групою. Євреї проживали переважно у так званих релігійних ґмінах, які було створено в червні 1927 р. на підставі розпорядження міністра віросповідань і народної освіти Польщі. У 1933 р. на терені воєводства налічувалося 35 єврейських релігійних ґмін¹⁰.

Релігійні ґміни користувалися досить широкими повноваженнями: мали право збирати податки зі своїх членів, обирати і відкликати працівників ґмінних органів самоврядування, здійснювати нагляд над релігійними організаціями, що знаходились на терені ґміни.

Важливу роль у житті євреїв Волині відігравали культурно-освітні, громадські і господарські організації. Найвпливовішим серед них було єврейське культурно-освітнє товариство «Тарбут». Товариство опікувалося діяльністю трьох приватних єврейських гімназій у Луцьку, Рівному і Ковелі. 1934 р. на терені Волині діяло 50 початкових шкіл з єврейською мовою викладання, які теж перебували під патронатом культурно-освітнього товариства «Тарбут»¹¹.

Політичне життя єврейської громади в Польщі, і зокрема, на Волині, було досить різнобарвним. Значний вплив на неї мала традиціоналіст-

⁸ Drugi powszechny spis ludności z dnia 7 grudnia 1931. Mieszkania i gospodarstwa domowe. Ludność. Stosunki zawodowe. – Z. 70: Województwo Wołyńskie. – Warszawa, 1938. – S. 22.

⁹ Tomaszewski J. Stosunki narodowościowe w Drugiej Rzeczypospolitej // Polska Niepodległa, 1918–1939. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1984. – S. 158.

¹⁰ Державний архів Волинської області (далі – ДАВО), ф. 46, оп. 9, спр. 2320, арк. 9.

¹¹ Там само, оп. 3, спр. 31, арк. 26.

ська течія. Ортодокси прагнули до збереження релігійної традиційності євреїв в її найконсервативніших формах, а тому своїми основними гаслами проголошували захист національно-культурних прав євреїв, опіку над релігійними інституціями і національним шкільництвом. Серед організацій цього напрямку домінуючі позиції займав «Союз Ізраїлю»¹². Кілька осередків цієї організації було і на Волині.

Проте більшим впливом на терені воєводства користувалася національна течія, яка визнавала світські засади в житті єврейської громади і була представлена сіоністами і фолкістами (народниками). Сіоністи своєю метою проголошували утворення незалежної єврейської держави в Палестині. Натомість фолкісти вважали, що національно-культурна автономія забезпечить євреям усі можливості для їхнього національного розвитку в рамках Польської держави¹³.

Серед сіоністських організацій Волині на початку 30-х рр. найсильніші позиції займала Сіоністська організація в Польщі¹⁴. Починаючи з 1928 р. на терені воєводства розпочала політичну діяльність група сіоністів-ревізіоністів. На початку 30-х рр. вона вийшла із Сіоністської організації. 1935 р. організація сіоністів-ревізіоністів налічувала в Луцьку близько 400 членів¹⁵. Сіоністський рух на Волині був представлений також єврейською соціалістичною робітничою партією – Поалей Ціон-правиця. Фолкістів представляла Єврейська народна партія в Польщі. В деяких містах були осередки Бунду. Про авторитет, який мали названі політичні організації серед волинських євреїв, опосередковано свідчать результати виборів до гмінних рад у 1934 році. На них Сіоністська організація здобула 3 мандати, сіоністи-ревізіоністи – 1, фолкісти – 1, Поалей Ціон-правиця – 1¹⁶.

Які ж були відносини єврейської громади Волині з польською державною адміністрацією?

Загалом волинські євреї неприхильно зустріли відродження польської державності на Волині. Такий висновок можна зробити на підставі доку-

¹² *Chojnowski A. Problem narodowościowy na ziemiach polskich w początkach XX wieku i w II Rzeczypospolitej // Z dziejów Drugiej Rzeczypospolitej / Red. A. Garlicki. – Warszawa, 1986. – S. 181.*

¹³ Ibid.

¹⁴ *Mędrzecki W. Województwo Wołyńskie, 1921–1939: Elementy przemian cywilizacyjnych, społecznych i politycznych. – Wrocław; Warszawa; Kraków; Gdańsk; Łódź, 1988. – S. 178.*

¹⁵ *Wołyń. – 1935. – № 36.*

¹⁶ ДАВО, ф. 46, оп. 4, спр. 286, арк. 1–41.

ментів повітових органів влади. У повідомленні луцького повітового старости від 1925 р. читаємо: «євреї, котрі складають найбільший відсоток з-посеред національних меншин (окрім українців) на терені повіту займають ворожу позицію до Польської держави»¹⁷. Одночасно кременецький повітовий староста інформував воеводське управління, що єврейська молодь схильна до підтримки різного роду антидержавної діяльності¹⁸.

На початку 1920-х рр. волинські євреї активно включилися в суспільно-політичне життя Волині. Під час парламентських виборів 1922 р., увійшовши до виборчого Блоку національних меншин, вони здобули п'ять парламентських мандатів¹⁹. Ще більшим був успіх єврейської громади на виборах до органів місцевого самоврядування у 1927 р. У містах ці вибори позначилися повною перемогою євреїв, які здобули 60% усіх мандатів. До міських рад було обрано 203 єврея²⁰. Для порівняння: поляки здобули у міських органах самоврядування лише 79 мандатів, українці – 53. На парламентських виборах 1928 р. волинські євреї отримали одне місце в сеймі і стільки ж в сенаті. Це стало можливим завдяки тому, що виборча кампанія 1928 р. проводилася під гаслом співпраці усіх національностей, що проживали на Волині. Євреї були включені до проурядового виборчого блоку разом з поляками і українцями²¹.

З призначенням на посаду воеводи Г. Юзевського політика місцевої адміністрації щодо євреїв зазнала певних змін. Єврейське населення Волині Г. Юзевський розцінював як елемент, лояльний до польської державності, однак пасивний і позбавлений будь-якої політичної активності²². Настрої, які панували в середовищі єврейства, воевода ставив у залежність від економічних умов їхнього існування. Саме цей факт Г. Юзевський вважав визначальним у процесі поступової і поетапної асиміляції єврейського населення Волині.

¹⁷ Там само, ф. 1, оп. 2, спр. 1082, арк. 10.

¹⁸ Там само, арк. 16.

¹⁹ «Wołyń-czerwiec 1937». Sprawozdanie H. Józewskiego obrazuje sytuację Województwa Wołyńskiego. – S. 55–56 (Biblioteka Uniwersytetu Warszawskiego, Dział Rękopisów (далі – BUW, DR), № акс. 1549).

²⁰ Wybory komunalne w Województwie Wołyńskim w roku 1927. – Łuck, 1928. – S. 1.

²¹ ДАВО, ф. 34, оп. 1, спр. 35, арк. 129 і зв.

²² Protokół konferencji Wojewodów z Kresów Wschodnich, która odbyła się w Łucku w sali posiedzeń Wołyńskiego Urzędu Wojewódzkiego dnia 2 i 3 grudnia 1929 r. (далі – Protokół konferencji Wojewodów z Kresów Wschodnich). – S. 11 (AAN, MSW, UWW, sygn. 277/I–1, poz. 4).

Першим кроком на шляху асиміляції євреїв воевода вважав зменшення їхнього впливу в органах міського самоврядування. «Наші міста, – писав він у своєму звіті за 1933 р., – повинні стати осередками польської і західної культури на Волині»²³. З цих міркувань Г. Юзевського стає цілком зрозумілим, що його адміністрація не прагнула до укладу стосунків з євреями на засадах співпраці. Це підтверджують результати комунальних виборів 1934 р., які воевода розглядав як важливий етап у процесі усунення євреїв з органів міського самоврядування. В ході цих виборів єврейське представництво в міських радах Волині зменшилося з 53,6% 1933 р. до 32,2% 1934 р.²⁴

Серед єврейських політичних організацій на Волині адміністрація Г. Юзевського підтримувала лише ті, які проголошували свою повну лояльність до польської державності. На чолі цих організацій стояли рабини окремих міст²⁵. Напередодні парламентських виборів 1935 р. Г. Юзевський отримав лист від єврейської громади м. Ковеля. В ньому, зокрема, йшлося: «Ми, присутні на передвиборчих зборах, євреї м. Ковеля, заслухавши промову рабина Нухима Мойші Тверського, висловлюємо пану воеводі свою честь і пошану і запевняємо, що масово підємо до виборчих урн, маніфестуючи цим самим вірність найяснішій Речі Посполитій»²⁶.

Однак лояльних до польської адміністрації єврейських політичних партій налічувалося на Волині порівняно небагато. Більшість з них неприхильно ставилися до польської влади. Вони віддавали перевагу співпраці з українськими політичними силами. Саме ця співпраця забезпечила повну перемогу українських і єврейських партій на парламентських виборах 1922 р. Однак Г. Юзевський зважив на ці «прорахунки» і під час наступних виборів 1930, 1935 рр. намагався не допускати такої співпраці. Більше того, євреї не запрошувалися навіть до проурядового виборчого блоку, де виставляли свої кандидатури переважно поляки і українці.

Слід зауважити і те, що так звана політика дерусифікації волинських міст, яку у 30-х рр. проводила адміністрація Г. Юзевського, безпосередньо торкнулася і єврейської громади. Адже для переважної більшості волинських євреїв російська мова була чи не єдиною мовою спілкування з оточуючим їх українським і польським середови-

²³ Sprawozdanie z sytuacji na Wołyniu, wrzesień 1934 (*дали* – Sprawozdanie z sytuacji na Wołyniu) (AAN, MSW, UWW, Sygn. mikrof. 1800/1).

²⁴ ДАВО, ф. 46, оп. 3, спр. 31, арк. 30.

²⁵ *Mędrzecki W.* Op. cit. – S. 184.

²⁶ *Wołyń.* – 1935. – № 3.

щем²⁷. А тому дерусифікація міст певною мірою означала і наступ на національно-культурні права євреїв. Це вело до загострення їхніх стосунків з воєводською адміністрацією.

У національній структурі населення Волинського воєводства помітне місце займали чеські і німецькі колоністи. Чеська меншина на Волині, за даними перепису 1931 р., налічувала 30 977 осіб, або 1,3% усіх мешканців воєводства²⁸. Чехи проживали переважно у південних повітах воєводства.

Основною галуззю господарства чеських поселень було землеробство. Чеські колоністи вели господарство переважно на власних землях, частково на орендованих. Загальна кількість землі, якою володіли чехи на Волині, складала 1,5%, або 45 406 га²⁹.

Чеських колоністів, які проживали на Волині, воєвода Г. Юзевський оцінював як елемент «дуже позитивний з економічного погляду»³⁰. На думку воєводи, волинські чехи не становили серйозної небезпеки політиці польсько-українського зближення на Волині. За сприятливих умов Г. Юзевський вважав, що чехи можуть підлягати державній асиміляції.

Громадська і політична активність чехів Волині була досить високою. Культурно-освітнє товариство «Чеська матица шкільна» налічувало 1930 р. 51 осередок і 1980 членів. Товариство опікувалося 11 приватними початковими школами і 21 бібліотекою³¹. Всього 1934 р. на Волині налічувалося 22 початкові школи з чеською мовою викладання³².

Чехи мали значне представництво в органах місцевого самоврядування. В ході місцевих виборів 1934 р. вони здобули 2,8% мандатів у повітових сеймиках і по 2,1% мандатів у гмінних і міських радах воєводських міст³³. Зауважимо, що 90% чеських радних були членами і симпатиками регіональної групи Безпартійного блоку співпраці з урядом («ББ») ³⁴. Тим самим чехи підкресливали свою повну лояльність до Польської держави.

²⁷ *Józewski H.* Opowieść o istnieniu. – Т. 2. – Cz. 4: Wołyń. – S. 85 (BUW, DR, № акс. 3189).

²⁸ *Drugi powszechny spis ludności.* – S. 22.

²⁹ *Українські і Руські угруповання політичне в Polsce в дню 1 kwietnia 1927 r. (далі – Українські і Руські угруповання політичне).* – S. 34 (BUW, DR, sygn. 210 085).

³⁰ *Protokół konferencji Wojewodów z Kresów Wschodnich.* – S. 11.

³¹ *Mędrzecki W.* Op. cit. – S. 189.

³² ДАВО, ф. 46, оп. 3, спр. 31, арк. 26.

³³ Там само, арк. 30.

³⁴ Там само, оп. 4, спр. 286, арк. 1–41.

На парламентських виборах 1928 р. чехи погодилися підтримати проурядовий блок співпраці з урядом. Чеського громадського діяча В. Медину було включено до списку кандидатів до сейму від регіональної групи «ББ». Свій посольський мандат він зберіг і під час наступних парламентських виборів 1930 р. У сеймі третього скликання (1930–1935) В. Медина був єдиним (окрім поляків і українців) представником від національних меншин Волині. Зауважимо, що в період перебування Г. Юзевського на посаді голови воєводської адміністрації навіть двохсоттисячна єврейська громада Волині не мала свого представництва в парламенті.

Третьою за чисельністю національною групою (46 883 осіб) були німці³⁵. Вони населяли переважно центральні і північні повіти воєводства. Політична активність німецької меншини на Волині була досить низькою. Німці не мали своїх представників у парламенті. Серед гмінних радних вони склали 1934 р. лише 1,2%³⁶. Жодного німця не було в повітових сеймиках і магістратах волинських міст.

Більшість волинських німців належала до аугсбурзько-євангелістської церкви, яка налічувала на Волині шість парафій і 40 тис. парафіян³⁷. Релігійна організація відігравала досить помітну роль у житті німецької громади. Під опікою євангелістських священиків перебували початкові школи з німецькою мовою викладання. Їх на Волині 1934 р. було 66³⁸. Пастори здійснювали також керівництво нечисельними німецькими громадськими організаціями, представляли інтереси німецької громади у відносинах з воєводською адміністрацією.

Німецькі пастори вели місіонерську діяльність і серед волинських українців, пропагуючи ідеї так званої Української реформованої євангелістської церкви (УРЕЦ)³⁹. Наприкінці 20-х рр. ця секта знайшла чимало прихильників серед українців. Тереном діяльності УРЕЦ були Рівненський і Костопільський повіти. Секта мала навіть свій часопис «Наука і віра», який видавався у Коломиї. Слід зауважити, що з розвитком процесу українізації православної церкви УРЕЦ втрачала свій вплив на Волині.

³⁵ Drugi powszechny spis ludności. – S. 22.

³⁶ ДАВО, ф. 46, оп. 3, спр. 31, арк. 30.

³⁷ Там само, оп. 9, спр. 2320, арк. 9.

³⁸ Там само, оп. 3, спр. 31, арк. 66.

³⁹ *Podhórski B. Zagadnienia społeczeństwa i Państwa Polskiego na Wołyniu.* – Poznań, 1938. – S. 115.

Позиція Г. Юзевського щодо німецької меншини була досить обережною. Високо оцінюючи економічний потенціал німецьких господарств, воєвода одночасно зазначав, що «німецький елемент на польських землях, у тому числі на східних теренах, завжди ховає в собі якщо не відверту, то принаймні приховану небезпеку»⁴⁰.

Схожу позицію воєвода займав стосовно російського населення, котре проживало на терені воєводства. На думку Г. Юзевського, російська присутність на терені Волині суперечила польським державним інтересам у цьому регіоні. Однак ці судження Г. Юзевського навряд чи спирались на реальну оцінку ситуації, позаяк російська меншина мала незначний вплив на політичне життя Волині 20–30-х рр.

Станом на 1931 р. на Волині налічувалося 23 387 росіян, переважно службовців, вчителів, священників, землевласників. Єдиною впливовою політичною силою, яка представляла інтереси росіян у Польщі, була партія «Російське народне об'єднання» (РНО). Створене 1923 р., РНО декларувало лояльне ставлення до польських властей і представляло себе захисником інтересів всього православного населення Волині, Полісся і Підляшшя. В програмі партії, прийнятій на з'їзді у червні 1926 р., зазначалося, що «РНО стоїть на ґрунті єдності руських племен в кордонах Польської держави»⁴¹. Основні гасла, що пропагувались партією, – це надання територіальної автономії для земель, які донедавна перебували у складі Російської імперії, організація державного шкільництва російською мовою, створення кафедри російської мови у Віленському і Львівському університетах, а в майбутньому – окремого російського університету.

Однак реальний вплив РНО на Волині був мізерний. Під час парламентських виборів 1928 р. партія здобула всього 6515 голосів виборців, або 1,2%⁴². 1934 р. росіяни мали лише 2% мандатів в органах самоврядування воєводських міст і ще менше – 0,9% – у міських радах інших міст⁴³.

У 30-ті рр. діяльність адміністрації, керованої Г. Юзевським, було спрямовано на повне усунення росіян з місцевих і державних органів влади⁴⁴. Політика дерусифікації волинських міст, парцеляція маєтків ве-

⁴⁰ Protokół konferencji Wojewodów z Kresów Wschodnich. – S. 11.

⁴¹ Ukraińskie i Ruskie ugrupowania polityczne. – S. 2.

⁴² *Mech W.* Wybory do ciał ustawodawczych w województwie Wołyńskim w roku 1928. – Łuck, 1928. – S. 1.

⁴³ ДАВО, ф. 46, оп. 3, спр. 31, арк. 30.

⁴⁴ Sprawozdanie z sytuacji na Wołyniu.

ликої земельної власності, процес українізації православної церкви фактично звели до мінімуму вплив росіян на суспільно-політичне життя воєводства.

Нерідко свою русофобію Г. Юзевський пояснював патологічною неприязню до більшовицького режиму радянської Росії. Слід зауважити, що в агітаційній брошурі, виданій в 30-ті рр. у Москві під назвою «Сто найбільших у світі ворогів комунізму», в розділі, що стосувався Польщі, Г. Юзевський займав «почесне» третє місце після Ю. Пілсудського і В. Славка⁴⁵.

Отже, визначаючи основні напрямки державної політики на Волині у міжвоєнний період, польський уряд змушений був зважати на специфіку укладу міжнаціональних стосунків у регіоні. Зважаючи на необхідність нагального вирішення проблеми польсько-українських стосунків, головна увага приділялась виробленню засад політики щодо українців, які склали переважну більшість мешканців воєводства. Однак важливим аспектом діяльності воєводської адміністрації у 1920–1930 рр. були її стосунки з іншими національними меншинами, які проживали на терені воєводства. Від їхньої позиції стосовно того курсу національної політики, який проводила адміністрація Г. Юзевського, залежав успіх «волинської програми». В своїй оцінці національних меншин воєвода виходив передовсім з того, чи відповідали інтереси тієї чи іншої національної групи цілям його політичної концепції. Залежно від ступеня лояльності національних меншин до польської державності воєводська адміністрація визначала свою політику в «єврейському», «німецькому», «чеському» і «російському» питаннях.

⁴⁵ Protokół konferencji Wojewodów z Kresów Wschodnich. – S. 43.